

УДК 373.5.035.461:37.018.3**Л.В. Канішевська, м. Київ**

ВЗАЄМОДІЯ ПЕДАГОГІВ І ВИХОВАНЦІВ НА ОСНОВІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ЯК УМОВА ВИХОВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЗРІЛОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ

Розглянуто одну з педагогічних умов виховання соціальної зрілості старшокласників шкіл-інтернатів – організацію взаємодії педагогів та вихованців на основі педагогічної підтримки.

Ключові слова: соціальна зрілість, особистісно орієнтований виховний процес, педагогічна підтримка.

Проблема виховання соціальної зрілості молоді не є новою. Філософське осмислення проблеми соціальної зрілості знайшли відображення у працях (Л. Буюєвої, Ю. Бардіна, О. Гундар, М. Драганова, М. Заплавного, Н. Корицької, Г. Фурманюка та ін.); соціологів (Л. Сохань, О.Здравомислова, В.Ядова та інші), психологів (І.Бех, Л.Божович, А. Гудзовська, О. Кононко, О. Лазурський, В. М'ясищев, К. Роджерс, Р. Харре, Г. Олпорт, Е. Фромм, К. Хорні, Е. Еріксон, Дж. Келлі, Л. Кольберг та ін.); педагогів (Б. Кобзаря, В. Радуга).

Проблема виховання соціальної зрілості складна й різноманітна. Результати аналізу практики виховної роботи з виховання соціальної зрілості старшокласників шкіл-інтернатів підтверджують, що цьому аспекту у школах-інтернатах не надається належна увага, оскільки відсутня системність у цьому напрямку роботи, переважають вербальні методи і форми виховання, і, виникають суперечності між: об'єктивними потребами сучасного суспільства у вихованні соціально зрілої людини та недостатньою розробленістю теоретичних та методичних аспектів процесу виховання соціальної зрілості у старшокласників шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності; між потенціалом щодо можливостей виховання соціальної зрілості старшокласників шкіл-інтернатів та його низькою реалізацією в практиці зазначених установ.

Отже, незважаючи на широке відображення проблеми в спеціальній літературі, такий її аспект, як педагогічні умови

© Л.В. Канішевська, 2009

виховання соціальної зрілості у старшокласників шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності, не знайшов широкого висвітлення.

Мета статті – розкрити одну з педагогічних умов виховання соціальної зрілості старшокласників шкіл-інтернатів – організацію взаємодії педагогів та вихованців на основі педагогічної підтримки.

Ідеї педагогічної підтримки: любов до дитини, взаєморозуміння і допомога, гуманне ставлення до неї, знайшли своє відображення у працях мислителів античності: Сократа, Платона, Аристотеля, Демокрита, Квінтіліана.

Подальший розвиток вони отримали у педагогічній спадщині (М. Бунакова, Я. Коменського, Я. Корчака, Ж-Ж. Руссо, В. Сухомлинського, Л. Толстого, К. Ушинського).

На сучасному етапі педагогічна підтримка є однією з актуальних категорій сучасної педагогічної теорії і практики. Сучасні педагоги Т.Анохіна [1], С.Белічева [2], Д.Белухін [3], С.Братченко [5], О.Газман [6], С.Гладков [7] та ін. досліджують проблему педагогічної підтримки.

Аналіз психолого–педагогічної літератури з проблеми педагогічної підтримки дає можливість констатувати, що педагогічну підтримку розглядають, як:

- суттєву сферу професійної діяльності педагога, яка включає наступні складові: спілкування, як складний багатоплановий процес становлення та розвитку контактів між учасниками навчально-виховного процесу, що породжується потребами у спільній діяльності, в яку входять: обмін інформацією, побудова єдиної стратегії взаємодії, сприйняття та розуміння іншої людини, пізнання самого себе; спільну діяльність, як організовану систему активності взаємодіючих індивідів, яка спрямовується на освоєння об'єктів матеріальної і духовної культури (Д. Белухін);
- свідомо здійснені вихователем спроби створити вихованцю необхідні умови в декількох аспектах: усвідомлення дитиною власних цінностей, установок та вмінь; набуття вихованцем знань, вмінь, навичок, необхідних для задоволення власних потреб; розвиток розуміння по відношенню до себе і до соціальних проблем; почуття причетності до соціуму (С. Белічева);

- вихідну форму професійної діяльності педагога, засіб взаємодії педагога та учня з виявлення та аналізу реальних та потенційних проблем вихованця, спільного проектування дій та можливого виходу з них. Педагогічна підтримка виконує не тільки функцію допомоги та захисту дитини від невпевненості, тривожності, страху невиконання навчально – виховних справ, а й стверджує психологічний статус вихованців (С. Гладков);
- систему засобів, що забезпечує допомогу учням у самостійному індивідуальному виборі (моральному, цивільному, професійному, екзистенціальному самовизначенні), у подоланні перешкод самореалізації в навчальній, комунікативній, трудовій і творчій діяльності (Т. Анохіна);
- допомогу в соціальному вихованні в процесі соціалізації (О. Мудрик).

Отже, педагогічна підтримка передбачає встановлення з вихованцем суб'єкт – суб'єктних відносин, віру в потенціал дитини, допомогу школярам у самореалізації, вирішенні соціальних та освітніх проблем, утверджує психологічний статус вихованця.

Аналіз досліджень з проблеми педагогічної підтримки дає можливість уточнити зміст даного феномена. Отже, педагогічна підтримка вихованця інтернатного закладу є засобом взаємодії педагога і вихованця у процесі вирішення проблем дитини. Вона пронизує усі сфери життєдіяльності особистості, яка формується; базується на стійкому позитивному ставленні педагога до всього учнівського колективу і до кожної особистості. Педагогічна підтримка необхідна для того, щоб навчально-виховний процес мав особистісно орієнтований характер. У процесі здійснення педагогічної підтримки вихованця інтернатного закладу педагог віддає перевагу відкритим, партнерським відносинам, діалоговим формам спілкування; заохочує та підтримує самостійність вихованця у вирішенні проблем; виявляє готовність і здатність бути на боці вихованця, розвивати в нього здатність до рефлексії, самостійність у розв'язанні проблем, відповідальність за власні вчинки та власне життя.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень дозволяє стверджувати, що педагогічну підтримку слід розглядати як

один із аспектів професійної діяльності педагога, який має відповідати ряду психолого-педагогічних умов:

- пріоритет індивідуальності, самоцінності, самобутності вихованця як активного носія суб'єктивного досвіду творчої діяльності; проектування навчально-виховного процесу; співробітництво педагога і вихованця, що спрямовано на обмін особистим досвідом; спеціальна організація спільної діяльності всіх учасників освітнього процесу; суб'єктивна діяльність, що забезпечує розвиток та саморозвиток особистості, має розгортатися як процес, описуватися у відповідних термінах, що відображають її природу; психологічні механізми реалізації та стимулювання (О. Газман; І. Бех та ін.);
- здійснення корекційної роботи з учнями на основі створення позитивної системи взаємовідносин у процесі спілкування, яка включає єдність пізнавального та поведінкового компонентів;
- діалогічність у взаємовідносинах учнів та педагога; спрямованість на підтримку індивідуального розвитку особистості; надання вихованцю необхідного простору для прийняття самостійних рішень, творчого вибору змісту та засобів навчання та поведінки (М. Анікеєва, Д. Белухін, та ін.);
- узгодження з індивідуальними характерологічними особливостями вихованців та їх акцентуаціями характерів (К. Леонгард);
- стимулювання соціально – ціннісних зрушень у потребово - мотиваційній та емоційно-вольовій сферах особистості (О. Петровський);
- аналіз проблемних ситуацій та знаходження ефективних шляхів вирішення виявлених проблем;
- врахування процесів функціонування якісних особливостей особистості, специфічних для певних етапів розвитку (Д. Фельдштейн та ін.).

У процесі педагогічної підтримки педагоги виконують наступні функції: діагностичну, цільової орієнтації, планування, організаторську, мобілізаційно-стимулюючу, комунікативну, формуючу, контрольно-аналітичну та оціночну [5, с. 201-220].

Здійснюючи педагогічну підтримку старшокласника за цільовою програмою, педагоги на першому – сигнальному етапі фіксували сигнали щодо наявності у вихованця значущої проблеми. На цьому етапі відбувалася обробка педагогами отриманої інформації та формулювання припущень щодо змісту й причин формування проблеми; сприйняття проблем вихованця та спільного пошуку шляхів та способів їх вирішення. Використовувалися: педагогічне спостереження, роздуми у парах; прийоми та методи аутогенного тренування.

Конкретно – створюючий етап передбачав: визначення емоційного стану вихованця, його готовності до спілкування; забезпечення емоційно-позитивного настрою учня у процесі бесіди; пошук та встановлення контакту з учнем. У процесі конкретно – створюючого етапу педагоги використовували: прийоми ритуальної комунікативної взаємодії, прийоми: “Ти-висловлювання”, “Я-висловлювання”.

Наступний етап-діагностичний. На даному етапі організовувалась довірлива бесіда з вихованцем; діагностування його проблем; визначались причини їх виникнення. Для цього використовувались засоби активного емпатійного слухання: прийоми невербальної емоційної підтримки; прийоми “проговорювання”.

На проектному етапі за допомогою підтримки педагога учень визначав шляхи та засоби вирішення проблеми; обговорювалися варіанти взаємодії, що спрямовані на її вирішення. Використовувалися: методика самопроектування та педагогічного проектування; прийом “аналіз способів вирішення чужої проблеми”.

У процесі діяльнісного етапу відбувалося здійснення вихованцем плану накреслених дій щодо вирішення проблеми. На цьому етапі використовувались педагогічна підтримка дій вихованця.

Результативно-аналітичний етап був спрямований на: спільне обговорення з вихованцем успіхів та невдач, які були на попередніх етапах діяльності; констатування наявності вирішення проблеми або переформулювання утруднень; осмислення вихованцем нового життєвого досвіду, якого він набув у процесі вирішення проблеми. На цьому етапі використовувалися прийоми рефлексії та саморефлексії, метод бесіди.

Умовами організації взаємодії педагогів та старшокласників шкіл – інтернатів на основі педагогічної підтримки є: сприйняття вихованцями педагога як референтної особистості, який здійснює взаємодію на основі розуміння, визнання, прийняття вихованця, любові, довіри, педагогічного оптимізму, ненасильницької взаємодії; діалогічна взаємодія, яка виражається у прагненні педагога будувати взаємодію з вихованцем на основі потреби у спілкуванні, емоційному контакті.

Особистісна референтність педагога – складний соціально-психологічний феномен, який значною мірою визначається тим, на яку форму спілкування (монологічну чи діалогічну) орієнтується педагог інтернатного закладу в ході педагогічної підтримки.

Педагогічний зміст діалогічного спілкування має виключне значення: взаємодія в системі “вихователь-вихованець”, що зорієнтована на терпимість, на пошук творення спільного між людьми, виявляється “потужнішим засобом особистісної та соціальної ідентифікації учасників спілкування, перш за все, вихованців, що зрощує їх спокійну гідність” [7, с. 93].

Опрацювання вмінь діалогічної взаємодії в експериментальних школах-інтернатах відбувалось також завдяки тренінговим заняттям. Так, психологами експериментальних шкіл-інтернатів було проведено тренінгові заняття, розроблені М.Т.Громковою [8, с. 88-92], головними цілями яких були: вироблення вмінь діалогової взаємодії; розвиток міжособистісної довіри; орієнтування у різних прийомах реагування під час взаємодії педагога і вихованців; формування готовності педагогів школи-інтернату щодо усвідомлення та переборювання проблемних моментів у спілкуванні.

В основі педагогічної підтримки вихованців інтернатних закладів – установка педагога на ненасильницьку взаємодію.

Отже, ненасильницьке виховання – джерело додаткових потенціалів в розвитку вихованця. Ненасильницька взаємодія є необхідною у стосунках педагогів школи-інтернату з вихованцями, оскільки більшість дітей, які потрапляють до інтернатних закладів, зазнали різного роду насилля (фізичне, сексуальне, психологічне). Педагог школи-інтернату має захистити вихованця від насилля. Тільки у випадку, коли

вихованці упевнені у бажанні педагога захистити їх від жорстокості, у них може виникнути бажання бути відкритими, відверто контактувати з педагогом, намагатися зробити все для того, щоб їхня поведінка стала соціально схваленою.

Працюючи за нашою методикою, педагоги організовували змістовну та позитивно спрямовану життєдіяльність вихованців.

Як підтверджує досвід, участь у позитивно спрямованій життєдіяльності супроводжувалась не тільки співробітництвом, співтворчістю, а й різноманітними конфліктами. У цьому випадку педагоги звертались до розуму вихованців, їхньої гідності, совісті, переконували, наводили приклади.

Педагоги Корчунецької школи – інтернату I-III ступеня ім. П.Панча Хмельницької області провели заняття з елементами тренінгу “Світ очима агресивної людини”, метою якого було: розвивати у вихованців навички розпізнавання й контролю деструктивної поведінки. Так, у ході заняття педагоги уточнили значення слова “агресія” (у перекладі з латинського означає “напад”). Було сформульовано визначення агресії: “Агресія – поведінка, яка суперечить нормам і правилам існування людей у суспільстві, завдає фізичний і моральний збиток людям”.

У ході заняття вихованці назвали ознаки агресивної людини (втрата контролю над власною поведінкою; суперечки, лайки з оточуючими; навмисне дратування оточуючих; звинувачення оточуючих у власних помилках; заздрість, помста; швидке реагування на різні дії оточуючих, які його дратують та ін.).

В ході заняття вихованці обговорили такі питання:

1. Чи може людина у стані агресії правильно оцінити ситуацію?
2. Чи може агресивна поведінка призвести до конфлікту?

В процесі проведення заняття було проведено гру “Камінець у черевіку”, метою якої було: розвивати у вихованців вміння розпізнавати та контролювати негативні емоції. В результаті увага вихованців була сконцентрована на тому, що корисно говорити про свої проблеми зразу, як вони виникають та обговорювати засоби їх вирішення.

З метою створення гуманної атмосфери в експериментальних школах-інтернатах було проведено малу педраду – ділову гру “Створення гуманної атмосфери в школі – інтернаті на основі взаємної поваги педагогів і вихованців”, метою якої було: вироблення позитивної мотивації діяльності

педагогів шкіл-інтернатів щодо утвердження гуманного педагогічного мислення; актуалізація проблеми взаємної поваги педагогів та учнів; розвиток у педагогів відчуття причетності до розв'язання проблеми.

Проведення малої педради – ділової гри дало можливість глибше усвідомити актуальність проблеми створення гуманної атмосфери в школі – інтернаті на основі взаємної поваги педагогів та вихованців, визначити шляхи реалізації даної проблеми.

Педагогічна підтримка вихованців інтернатних закладів базується на розумінні, визнанні, безоціночному прийнятті та любові до дитини.

Розуміння – проникнення у внутрішній світ вихованця, що відбувається за допомогою почуття та логіки. Велике значення щодо розуміння вихованця має взаємна відвертість педагога і учня, яка передбачає необхідність відкритого вираження почуттів кожним з них [10, с. 59]. Взаємна відкритість вихователя і вихованця передбачає необхідність відкритого вираження власних почуттів кожним з них та здатність вихователя не заглушувати, а розуміти й приймати. Відкритість обумовлюється здатністю педагога не тільки предстати перед дитиною в ореолі знань, досвіду, впевненості, а й показати свої сумніви, допомогти зрозуміти вихованцю, що труднощі та помилки бувають у всіх людей. Тільки у такому випадку у вихованця народжується реальна надія на успіх, зникає страх перед майбутнім.

Отже, зняття настороженості, недовіри у відносинах з вихованцем сприяє розкриттю у педагогічному спілкуванні своїх думок та почуттів, вияву зацікавленості станом вихованця, що сприяє народженню довіри та щирості у вихованця.

Визнання вихованця – примирення педагога з її індивідуальністю, поглядами, оцінкою та позицією [10, с. 60-61], що базується на довірі, повазі, педагогічному оптимізмі. Отже, визнання вихованця – означає віру в нього.

Працюючи за нашою методикою, педагоги шкіл – інтернатів намагалися бачити у своїх вихованців позитивні риси та спиратися на них. Діяльність педагогів була спрямована на: стимулювання самопізнання учнем своїх позитивних рис; формування моральних якостей у процесі самооцінки власної поведінки; постійну увагу до позитивних вчинків учнів; виявлення

довіри до вихованця; формування у школяра віри у власні сили та можливість щодо їх досягнення; оптимістичну стратегію у визначенні виховних та корекційних завдань; урахування індивідуальних інтересів старшокласників та пробудження нових.

Реалізуючи принцип педагогічного оптимізму, педагоги дотримувались наступних правил: формування у школі-інтернаті гуманістичних відносин; переважання позитивних оцінок в аналізі поведінки учнів; довіра, повага, вимогливість до вихованців; залучення старшокласників до діяльності, що має просоціальний характер; захист педагогом інтересів старшокласника та надання йому реальної допомоги у процесі вирішення актуальних проблем; постійний пошук педагогом варіантів вирішення виховних та корекційних завдань, які будуть корисні кожному вихованцю.

Прийняття вихованця – добросердне ставлення до нього поза урахування результатів його діяльності, незалежно від помилок та прорахунків у поведінці, що засновано на вимогливості та принциповості на фоні позитивного ставлення, бажанні допомогти. Прийняття дитини визначає важливий шлях у вихованні – зміцнення психологічної позиції у соціумі, її самопочуття. Емпатійне прийняття дитини дає можливість “відчути шлях руху дитини по життю як напружений і нелегкий для неї” [9, с. 100], підтримати її в тяжкий момент. Емпатійне прийняття вихованця обумовлює розвиток головної життєвої сили – його руху уперед.

В основі безоціночного прийняття вихованця – любов. Любов до дитини – це, перш за все, дбайливе, співчутливе ставлення, відповідальність за її життя, здоров’я, майбутнє; важливий мотив педагогічної діяльності. Любов тим потрібніша вихованцю, чим слабше його успіхи, чим важче йому долати проблеми. При цьому педагог школи-інтернату має знайти в душі співчуття, теплоту і сердечні слова. Любов до вихованця є цінною, оскільки дає можливість вихованцю відповісти щиросердною любов’ю. Любяча дитина здатна досягнути несподіваних успіхів.

Працюючи за нашою методикою, педагоги дотримувались правил особистісно орієнтованої взаємодії з вихованцями: ставитись до дитини як до найвищої цінності, виявляли взаємну відкритість, відвертість; допомагали вихованцю зрозуміти власну

цінність через відчуття довіри, поваги, любові, розвиток почуття власної гідності; вихованець має бачити безкорисливість любові вихователя, щоб його любили не за щось, а взагалі, як людину, що дозволить йому глибше відчувати відповідальність і надію; виявляти турботу і любов до вихованця як емоційний фон розвитку; підтримувати зусилля дитини, зміцнювати упевненість, гідність та ін.; замінити моралізування спільним вирішенням з вихованцем складних життєвих проблем, діалогом з педагогом; уникати навішування ярликів; демонструвати повагу, віру у можливість вихованця; бути щедрими на заохочення, скупими на осудження; віддавати перевагу не жорсткому “викорененню недоліків”, а спонукати вихованця до роботи над собою; розширювати поле прийняття самостійних рішень, реалізації вибору, надавати можливість конструювати діяльність, відносини та ін.

Отже, організація взаємодії педагогів та старшокласників шкіл – інтернатів на основі педагогічної підтримки забезпечувала найбільш повне розкриття особистості старшокласника школи-інтернату, сприяла формуванню соціальних і моральних якостей, почуття відповідальності за свої вчинки, дії, наслідки.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів поставленої проблеми. Подальшого вивчення і розвитку потребує питання підвищення ефективності післядипломної освіти педагогічних кадрів з цієї проблеми.

Література:

1. Анохина Т.В. Педагогическая поддержка как реальность современного образования / Анохина Т.В. // Классный руководитель. 2000. №3. – С. 26-28.
2. Беличева С.А. Основы превентивной психологии / Беличева С.А. –М.: Ред-изд. центр. консорц. “Социальное здоровье России”, 1999. – 222 с.
3. Белухин Д.А. Основы личностно ориентированной педагогики: курс лекций. Часть I. / Белухин Д.А. –М.: Институт практической психологии, Воронеж: НПО “МОДЭК,” 1996. – 319 с.
4. Бех І.Д. Виховання особистості: [у 2-х кн.]. – Кн.І.: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-методичні засади / Бех І.Д. – К.: Либідь, 2003. – 280 с.

5. Братченко С.Л. Межличностный диалог и его основные атрибуты / Братченко С.Л. // Психология с человеческим лицом: гуманистическая перспектива в постсоветской психологии [под ред. Леонтьева Д.А.]. – М.: Смысл, 1997. – С. 201-220.
6. Газман О.С. Воспитание и педагогическая поддержка / Газман О.С. // Народное образование. – 1998. – №6. – С. 108-111.
7. Гладков С.М. Готовность будущего специалиста к педагогической поддержке личности в учреждениях интернатного типа: дисс...канд. пед. наук: 13.00.08 / Гладков Сергей Михайлович. – 2005. – 165с.
8. Громкова М.Т. Если вы – преподаватель / Громкова М.Т. – Москва: ТОО “Диз – Арт”, 1998. – 152 с.
9. Куликова Л.Н. Проблемы саморазвития личности / Куликова Л.Н. – Хабаровск, 1997. – 314 с.
10. Подласый И.П. Курс лекций по коррекционной педагогике / Подласый И.П. – М.: Владос, 2003. – 352 с.

It was examined one of the pedagogical conditions of upbringing social maturity of senior pupils in boarding schools – the organization of collaboration between teachers and pupils based on pedagogical support.

Key words: social maturity; personal-oriented upbringing process, pedagogical support.

Рассмотрено одно из педагогических условий воспитания социальной зрелости старшеклассников школ – интернатов – организация взаимодействия педагогов и воспитанников на основе педагогической поддержки.

Ключевые слова: социальная зрелость, личностно ориентированный воспитательный процесс, педагогическая поддержка.